

SỰ TƯƠNG ĐỒNG VỀ MỐI QUAN HỆ GIỮA THẦN LINH VÀ NHÂN VẬT ANH HÙNG TRONG SỬ THI ẤN ĐỘ VÀ SỬ THI TÂY NGUYÊN VIỆT NAM

Lê Thị Bích Thủy

Viện Văn hóa và Phát triển, Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh

Tóm tắt. Sử thi là bức tranh hoàn chỉnh của cuộc sống nhân dân dưới hình thức kể chuyện người anh hùng trong quá khứ. Thông qua hình tượng người anh hùng trong sử thi, người đọc, người nghe hiểu thêm về đời sống tâm hồn và những sinh hoạt văn hoá, xã hội của con người nơi đây. Trong các sử thi Ấn Độ và sử thi Tây Nguyên, bên cạnh người anh hùng là nhân vật trung tâm, luôn có sự xuất hiện của các vị thần linh. Thần linh xuất hiện trong mối quan hệ chặt chẽ với các nhân vật anh hùng từ nguồn gốc xuất thân đến việc ban tặng sức mạnh, vũ khí và giữ vai trò quan trọng trong các cuộc chiến đấu của người anh hùng, giúp sức cho người anh hùng giành chiến thắng toàn vẹn. Trải qua hàng ngàn năm tồn tại, sử thi Ấn Độ và sử thi Tây Nguyên vẫn chứa đựng một sức hấp dẫn mãnh liệt đối với người đọc, người nghe ở bất kì nơi đâu, trong bất kì thời đại nào.

Từ khoá: thần linh, nhân vật anh hùng, sử thi Ấn Độ, sử thi Tây Nguyên.

1. Mở đầu

Sử thi là “tác phẩm văn tự sự miêu tả sự nghiệp của các anh hùng và các sự kiện lịch sử lớn lao” [1, 1472], là “áng thơ dài kết hợp với các huyền thoại với cái thật, truyền thuyết với lịch sử, đề ca ngợi một nhân vật anh hùng, một sự kiện lớn lao” [2, 728]. Sử thi ca ngợi sự nghiệp anh hùng có tính chất toàn dân của một cộng đồng trong buổi bình minh lịch sử. Sự miêu tả những anh hùng với những chiến công lẫy lừng và có vẻ đẹp kì diệu khác thường, được miêu tả với màu sắc thần kì và thiên về hành động [3, 459-460]. Hình tượng người anh hùng phải phá vỡ tính chất khép kín của thị tộc - bộ lạc để hành động trong một môi trường rộng lớn và trở thành nhân vật anh hùng truyền thuyết của quốc gia [4, 367]. Trong sử thi, bên cạnh người anh hùng là nhân vật trung tâm, luôn có sự xuất hiện của các vị thần linh. Đây là mối quan hệ tương hỗ với người anh hùng và là lực lượng hỗ trợ, giúp sức cho người anh hùng giành chiến thắng toàn vẹn, góp phần làm tôn vinh hơn tài năng, sức mạnh, đạo đức, lí tưởng của người anh hùng qua những lần giao tranh, thử thách.

Trong sử thi dân gian Ấn Độ, sử thi *Ramayana* và sử thi *Mahabharata* là niềm tự hào thiêng liêng, là những tác phẩm thấm đẫm tinh thần giáo lí Dharma, phù hợp với tâm tư, nguyện vọng và tâm lí, tính cách dân tộc Ấn Độ. Trải qua hàng ngàn năm, không chỉ ở Ấn Độ mà tại tất cả những đất nước mà sử thi *Ramayana*, *Mahabharata* đã tới đều làm trào dâng những xúc động sâu xa trong tâm hồn người nghe, người đọc. Sử thi Ấn Độ được các nhà nghiên cứu quan tâm và tìm hiểu ở nhiều lĩnh vực khác nhau. Các nhà nghiên cứu đều thống nhất quan điểm về mối quan hệ giữa nghệ thuật và đạo đức tôn giáo được thể hiện trong sử thi. Trong đó, niềm tin của người Ấn Độ luôn dành sự sùng kính cho các vị thần linh và họ tin rằng thần linh ngự trị

Ngày nhận bài: 2/7/2022. Ngày sửa bài: 29/7/2022. Ngày nhận đăng: 7/8/2022.

Tác giả liên hệ: Lê Thị Bích Thủy. Địa chỉ e-mail: lebicthuyhcm@gmail.com

trên thiên giới vĩnh hằng, luôn luôn vẫy gọi con người trần thế khao khát vươn lên mãi mãi. Nhà nghiên cứu Nguyễn Thừa Hỷ cho rằng sử thi *Mahabharata* là “tác phẩm đã phác họa ra những gương mặt con người và thần linh với đầy chất sống động, chân thực, vượt khỏi được tính ước lệ và lí tưởng hoá so với bộ sử thi *Ramayana*” [5, 144]. Tác giả Đoàn Triệu Long thì cho rằng tôn giáo với những giáo lí và quy tắc của nó đã ảnh hưởng sâu sắc khi miêu tả các nhân vật “chiến đấu và chiến thắng chưa phải là lí tưởng cao nhất mà sự phục tùng các đạo lí xã hội và các tiêu chí tôn giáo mới là điểm tất yếu” [6, 12]. Nhà nghiên cứu Nhật Chiêu nhấn mạnh đến những cuộc đối thoại giữa các nhân vật trong sử thi *Mahabharata* và coi đó là “chiến trường tâm linh”, đối thoại giữa con người với thần linh: “Cuộc đối thoại trong Gita là cuộc tương thoại sống động giữa bản ngã trong ta với đại ngã vũ trụ, nhằm đưa đến sự hợp thể của hai linh hồn đó” [7, 124]. Nhà nghiên cứu Phan Thu Hiền khẳng định sử thi *Mahabharata* mang đậm màu sắc tôn giáo: “Sử thi *Mahabharata* là một sử thi anh hùng đã được điển lễ hoá thành tác phẩm truyện kinh điển của Hindu giáo” [8, 158]. Nghiên cứu về sử thi *Ramayana* hết sức đa dạng và phong phú. Các tác giả trong *Văn học khu vực Đông Nam Á* khi nhận xét về thể loại và đặc điểm nghệ thuật của sử thi *Ramayana* đã chú ý đến yếu tố thần kì trong sử thi và khẳng định tác giả sử thi đã sử dụng nhiều yếu tố thần kì, kì diệu hóa trong miêu tả nhân vật anh hùng và “tính thần kì và kì diệu này được thể hiện ở sức mạnh thể xác, sức mạnh tinh thần, quân đội, vũ khí và cả phép thuật...” [9, 131-132] Tác giả Cao Huy Đình đã nhận xét về các phẩm chất đạo đức của người anh hùng trong mối quan hệ với các nhân vật khác trong sử thi *Ramayana* và cho rằng “điều này phù hợp với yêu cầu đạo đức của nhân dân Ấn Độ cổ đại” [10, 143].

Nghiên cứu về sử thi Tây Nguyên, các nhà nghiên cứu đã đề cập đến mối quan hệ giữa người anh hùng và thần linh được thể hiện dưới nhiều hình thức khác nhau, thể hiện đặc trưng tư duy và bản sắc văn hoá của mỗi tộc người. Nhà nghiên cứu Phan Đăng Nhật cho rằng: “Sử thi Tây Nguyên phản ánh rõ nét và sâu sắc xã hội Tây Nguyên. Trong toàn cục cũng như về chi tiết, cuộc sống làng buôn và con người, thiên nhiên cũng như phong tục tập quán đều được vẽ lại khiến cho sử thi trở thành bộ bách khoa thư về Tây Nguyên” [11, 110]. Tác giả Phạm Thu Yên và nhóm nghiên cứu nhấn mạnh: “Đặc điểm dân tộc trong sinh hoạt, phong tục tập quán của các tộc người đi vào nội dung và hình thức các sử thi anh hùng, tạo cho chúng màu sắc riêng độc đáo” [12, 230-231]. Khi nghiên cứu sử thi của người M’ông, nhà nghiên cứu Đỗ Hồng Kỳ khẳng định: Mỗi khi đi đâu có việc quan trọng thì người M’ông có tập tục cầu khẩn thần linh [13, 22-23]. Theo ông, *Ot nrong* là sử thi cổ sơ, trong đó có chứa đựng cả những yếu tố thần thoại và yếu tố sử thi anh hùng. Đồng thời ông phân tích thế giới ba tầng trong sử thi M’ông: “Ở mặt đất vừa có con người vừa có thần linh sinh sống. Ở tầng trời và âm phủ là thế giới riêng của các vị thần, cũng là nơi trú ngụ của linh hồn con người khi con người chết tạm thời hay vĩnh viễn. Ba tầng của thế giới đó có mối liên hệ mật thiết với nhau. Ở đó, nhân vật là con người hay thần linh, nhìn chung là quen biết nhau. Thế giới chỉ yên hàn khi con người không phạm tới những điều cấm kỵ, như mẹ lấy con, anh em ruột chung chạ với nhau. Một khi những điều kiêng kị đó bị vi phạm, thế giới sẽ lâm vào tình trạng hỗn loạn. Con người chỉ có một cách duy nhất là làm cúng cho các vị thần, để chuộc lại lỗi lầm của mình, thế giới mới trở lại bình thường” [14, 33]. Khi phân tích vai trò của thần linh trong sử thi Bana, tác giả Phan Thị Hồng cho rằng thần linh có mặt trong các tác phẩm sử thi hết sức tự nhiên, đó là sản phẩm của trí tưởng tượng, “là cứu tinh lúc lâm nguy”, “là thứ kỷ luật tâm linh giúp con người luôn nhớ tới điều thiện, tránh điều ác, cố gắng vươn lên và hi vọng trong cuộc sống” và “ở mức độ nào đó, có thể nói thần linh trong sử thi của bộ tộc này không chỉ là sản phẩm của tín ngưỡng mà còn phủ đầy tính chất hư cấu, tưởng tượng sinh động của văn học truyền miệng” [15, 297]. Nhà nghiên cứu Võ Quang Nhơn khẳng định thần linh có vai trò quan trọng trong các sử thi và “từ chỗ bị lệ thuộc vào thế giới thần linh, bị thần thánh chi phối và o ép, con người đã vươn lên chống đối thần linh, hơn thế nữa còn biểu lộ ý chí và sức mạnh chinh phục thần linh nữa” [16, 771]. Nhà nghiên cứu Ngô Đức Thịnh cho rằng sử thi vùng Tây Nguyên đã “phản ánh quan

niệm về vũ trụ luận nguyên sơ, thế giới thần linh ở trên trời, trên mặt đất và dưới lòng đất, một thế giới - vũ trụ ba tầng mà ở đó con người và thần linh tuy khác biệt nhưng lại hợp nhất” [15, 54].

Như vậy, mối quan hệ giữa thần linh và người anh hùng trong sử thi Ấn Độ và sử thi Tây Nguyên đã các nhà nghiên cứu quan tâm nghiên cứu. Các nhà nghiên cứu đều thống nhất quan điểm về vai trò của quan trọng của thần linh trong các tác phẩm sử thi, thần linh vừa là đấng phù trợ cho người anh hùng vừa là sự chuyển hoá vào hình tượng nhân vật anh hùng. Trong đó, nhân vật anh hùng là đại diện cho ý chí, khát vọng, phẩm chất, tài năng, sức mạnh của cộng đồng và mang tính lí tưởng xã hội, lí tưởng thẩm mỹ của thời đại đã sản sinh ra nó. Bài viết này nghiên cứu vai trò của thần linh trong sử thi Ấn Độ và sử thi Tây Nguyên của Việt Nam để thấy được sự tương đồng trong xây dựng mối quan hệ giữa thần linh với nhân vật anh hùng trong sử thi.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Thần linh - đấng phù trợ cho người anh hùng

Thần linh có vai trò quan trọng trong các tác phẩm sử thi, nơi sáng tạo nghệ thuật vẫn còn bị chi phối bởi tư duy thần thoại. Trong sử thi, thần linh xuất hiện trong mối quan hệ chặt chẽ với các nhân vật anh hùng từ nguồn gốc xuất thân đến việc ban tặng sức mạnh, vũ khí và thậm chí giữ vai trò quan trọng trong các cuộc chiến đấu của người anh hùng. Trong các sử thi Ấn Độ, thần linh cũng giữ một vai trò quan trọng về nguồn gốc ra đời của các vị anh hùng, thần linh cũng tham gia khuyến bảo, giúp sức và ban tặng vũ khí giúp người anh hùng giành được chiến thắng trong các cuộc giao tranh với các thế lực thù địch. Tuy nhiên, thần linh trong các sử thi Ấn Độ không có hiện tượng giáng trần để tham gia một cách trực tiếp hay giúp đỡ người anh hùng trong lúc chiến đấu. Trong sử thi *Mahabharata*, các anh hùng đều có nguồn gốc xuất thân từ thần thánh. Tuy nhiên, thần thánh chỉ giữ vai trò như những ánh hào quang bên cạnh nhân vật trung tâm là người anh hùng. Trong sử thi *Ramayana*, bên cạnh nhân vật trung tâm là người anh hùng Rama, cũng không thiếu hình ảnh của các vị thần. Thần linh giữ vai trò quan trọng trong những thử thách khó khăn của các nhân vật và con người luôn tin tưởng vào sức mạnh siêu nhiên của thần linh. Mỗi khi gặp khó khăn thử thách họ đều cầu xin sự giúp đỡ, che chở của các thần. Khi Rama, Xita, Lakmana ngồi trên thuyền vượt sông Hằng để vào rừng lưu đày, Xita đã vái lạy sông Hằng và cầu nguyện: “Ôi, Gangơ, mong sao nhờ ân huệ của Người, hoàng tử thực hiện được yên ổn lời nguyện” [17,170]. Thần linh trong *Ramayana* dù không giáng trần trực tiếp giúp đỡ nhưng các thần cũng ban tặng vũ khí giúp đỡ người anh hùng giành chiến thắng như cây cung, chiếc áo giáp, cỗ xe, cây xakti sáng chói,... và ban tặng những lực lượng hỗ trợ, giúp sức cho người anh hùng như khi Visnu giáng trần, các thần đã cùng nhau hợp sức tái sinh những sinh vật hậu thuẫn cho người anh hùng.

Trong các cuộc giao chiến của người anh hùng với lực lượng thù địch, hay khi người anh hùng gặp khó khăn thử thách, đang cận kề cái chết thì những lực lượng hỗ trợ của các vị thần xuất hiện giúp đỡ người anh hùng. Trong trận giao tranh hải hùng với Indragit, con trai Ravana đã dùng ma thuật tàng hình trong bóng đêm bắn vào quân đội Vanara và Rama khiến người anh hùng bị thương bất tỉnh. Để chữa lành vết thương cho Rama, tướng khỉ Hanuman với sức khỏe phi thường, có tài thay đổi hình dạng và thuật phi hành ngàn dặm đi tìm cây thuốc, chàng đã vào sinh ra tử giúp Rama tìm kiếm Xita, chàng sẵn sàng biến mình thành ngọn đuốc thiêu cháy thành quách ở Lanka, chiến đấu dũng mãnh với bọn Raksasa,... Thần linh đã gửi xuống cho Rama người đánh xe nhà trời Matali, người đã đánh xe cho Rama trong cuộc chiến đấu và giúp Rama tìm phương cách tiêu diệt quý vương Ravana trong lúc chàng đang bế tắc. Tuy nhiên, cũng có khi người anh hùng lại dùng tài năng và sức mạnh của mình để khuất phục thần linh. Khi chàng khẩn cầu xin phép thần Đại Dương cho vượt biển nhưng chàng chờ đợi đã ba đêm trôi qua mà thần không xuất hiện khiến cho con giận Rama bốc lên. Chàng bèn giương cung bắn một mũi tên

như bốc lửa xuống biển khiến sóng đại dương dâng lên dữ dội, biển trời hòa lẫn, mịt mù, hỗn độn và thần Đại Dương phải hiện lên đồng ý cho Rama vượt biển bằng mọi cách.

Trong tư duy của người Ấn Độ cổ đại, thần linh còn là thế lực có khả năng thấu thị tâm linh, thông tuệ ở cả ba cõi nên con người có khi cầu xin thần linh chứng giám cho sự trong sạch để trở về với bản ngã của chính mình. Trong *Ramayana*, thế giới thần linh mới là hiện thực còn thế giới con người chỉ là ảo ảnh, cho nên trở về với bản ngã thần linh mới là tuyệt đích. Thần lửa Anhi giữ một vai trò quan trọng trong đời sống tinh thần của người dân Ấn Độ. Theo họ thần Anhi có mặt ở ba cõi và thấu thị mọi việc trong đời sống của con người. Vì vậy, trong *Ramayana* thần Anhi giữ vai trò quan trọng trong việc khẳng định sự trong trắng của Xita. Thoát khỏi vòng tay của con quỷ dâm dục trở về nàng đã bị Rama kết tội. Để chứng minh cho mình nàng đã cầu xin thần Lửa Anhi giúp đỡ và Thần lửa đã chứng giám tấm lòng trong trắng và trái tim chung thủy của nàng. Trong khi Xita bước lên giàn hỏa thiêu một cách dũng cảm thì cũng là lúc rất nhiều thần linh hiện ra trách mắng Rama với nguồn gốc là thần thánh mà đối xử bất công với Xita. Người anh hùng Rama đã quên đi nguồn gốc thần thánh của mình, chỉ nhìn thấy cái hình hài của mình nơi cuộc sống trần thế nên đã cầu xin các chư thần: “Tôi là con trai đức vua Đaxaratha và tự coi mình như một kẻ thuộc loài người; vậy xin dạy cho tôi biết, thực sự tôi là ai?” [18, 241] Nghe vậy, Brama liền thuật lại cho Rama biết chàng là ai và yêu cầu chàng trở về thế giới của thần linh: “Người đã mang hình hài một con người để tiêu diệt Ravana. Ravana bị tiêu diệt rồi, vậy thì hãy quay về cõi của các thần linh” [18, 241].

Thiên giới là nơi các vị thần linh cư ngụ, là đích hướng tới của các anh hùng. Vì vậy, mỗi khi người anh hùng lập được chiến công, các vị thần linh hiện ra không phải để trực tiếp tham gia cuộc chiến hay giúp đỡ về sức mạnh mà để khích lệ, tôn vinh người anh hùng khi “con người khắc phục được trọng lượng của trái đất, lên cao thêm mỗi bậc thang tiến hóa tâm linh” [8, 117]. Trong cuộc giao tranh giữa người anh hùng Lakamana với con trai quỷ vương Ravana là Indragit thì “chư thần và các người trời khác, đứng đầu là Indra, bắt đầu bảo vệ cho Lakmana” [18, 187]. Khi Lakmana tiêu diệt được Indragit “Chư thần, Risi, Ganhacva và các tiên nữ trên trời hò reo chúc mừng chiến thắng của Lakmana, hò reo, reo mãi” [18, 187]. Người anh hùng Rama sau khi tiêu diệt được quỷ vương Ravana cũng đã đón nhận sự chúc mừng của các vị thần linh: “Từ trên trời, tiếng nhạc du dương vọng xuống. Một ngọn gió dịu dàng thoảng đưa hương khắp xung quanh. Những bông hoa hiếm được rắc xuống cỗ xe của Rama. Các chư thần bắt đầu hát ca tụng Rama. Họ hân hoan khôn xiết trước cái chết của Ravana, nỗi khủng khiếp của cả ba cõi thế” [18, 220]. Trong sử thi Ấn Độ, thiên đường hay địa ngục đều là nơi đến của con người sau khi kết thúc cuộc đời trần thế. Trong đó, địa ngục là nơi dành cho những ai không thực hiện đúng trách nhiệm, bổn phận của mình đã được quy định. Thiên đường là phần thưởng cao quý dành cho những con người luôn biết sám hối những tội lỗi đã gây ra trước đây và được người anh hùng đức độ giúp cho giải thoát khỏi cuộc đời trần thế. Theo quan niệm của Hindu giáo, khi con người thực thi đúng trách nhiệm, bổn phận Dharma của mình cũng chính là con người tiến dần đến cánh cửa cổng trời. Do đó con người sẵn sàng hành động thực thi bổn phận ngay cả khi phải hy sinh mạng sống của mình. Người anh hùng trong các sử thi Ấn Độ luôn khao khát được lên cõi trời sau khi chết nên họ coi thường cái chết trên chiến trường, sẵn sàng thực thi trách nhiệm, bổn phận của một chiến binh Kshatrya. Khi người anh hùng tiêu diệt được kẻ thù và đón nhận sự chúc mừng của các vị thần linh cũng là lúc người anh hùng tiến gần hơn đến nấc thang của cánh cửa cổng trời. Song sự thất bại thảm hại và cái chết lại là sự đón đợi của của cả ba cõi và nghĩ rằng phe phản diện sẽ phải bị đày xuống tầng địa ngục. Trái với hình dung đón đợi của người đọc ngoại quốc, một số nhân vật thuộc phe phản diện sau khi bị người anh hùng tiêu diệt vẫn được lên cõi phúc, cõi trời. Bởi ngay khi sống cuộc đời trần thế họ đã thực hiện đúng trách nhiệm, bổn phận của mình theo “thái độ phân biệt tương phản đối với bổn phận tôn giáo: Dharma và phi Dharma... chứ không hẳn là sự phân cực về đạo đức” [19, 96].

Người anh hùng trong sử thi Tây Nguyên là sự khái quát hóa những khát vọng lí tưởng về sức mạnh, tài năng, lòng dũng cảm của toàn thể cộng đồng người dân Tây Nguyên. Trong sử thi Tây Nguyên, quyền lực xã hội được chia đều cho mỗi cá nhân, chưa có sự xuất hiện của mẫu hình người thủ lĩnh quân sự. Sức mạnh chiến thắng trong sử thi Tây Nguyên là sức mạnh của tập thể, cộng đồng. Dù ghi nhận, ngợi ca những chiến tích của người anh hùng tài giỏi nhưng âm hưởng chủ đạo của tác phẩm luôn là khí phách hào hùng, vang dội của cả một tập thể. Trong sử thi, người anh hùng có thể không phải là người đứng đầu bộ tộc nhưng sức mạnh, tài năng, lòng dũng cảm của người anh hùng góp phần vào sự lớn mạnh của cộng đồng, họ là đại diện cho sức mạnh, khát vọng của cộng đồng và giữ gìn sự tồn vong của cộng đồng trước kẻ thù. Trong mỗi chiến thắng hay chiến bại của người anh hùng đều có sự xuất hiện và tham gia của các vị thần linh. Trong nhiều trận chiến không phân thắng bại, người anh hùng phải có sự giúp sức của các vị thần linh mới giành được thắng lợi. Các vị thần linh cũng sẵn sàng chuẩn bị ra trận và có lúc các vị thần linh của cả hai bên cũng tham gia vào trận chiến. Đối với người Mnông ở Tây Nguyên, thần linh là lực lượng nắm giữ các quyền năng nhất định đến đời sống của con người. Các vị thần trong sử thi Mnông chiêm số lượng đông đảo và mỗi thần có vị trí, chức năng riêng: Ting, Mbong con Jri (thần cây Đa), hai nữ thần Deh, Dai là em của thần Ting, Mbong có nhiệm vụ trông giữ chân trời; thần Bing, Jong con Let có nhiệm vụ trông giữ bầu trời; thần Krong, Dong là các thần âm thanh chiêng, đồng la; thần Vah, Vanh là các nữ thần ngải; thần Keng, Kang con Unh làm nhiệm vụ coi giữ lửa,... Trước khi ra trận, những người Mnông phải làm lễ khấn các vị thần linh đi theo và phù hộ cho mình. Trong sử thi *Dam San* của người Êđê, nhân vật thần linh được nhắc đến nhiều lần và giữ vai trò quan trọng trong đời sống của người anh hùng. Thần linh mà cụ thể là ông Du, ông Diê (ông Trời) đã đích thân can thiệp vào chuyện hôn nhân của chàng Dam San với nàng Hơ Nhị. Sự giàu sang, địa vị của Dam san là do chính ông Trời sắp đặt. Ông Trời đã cho Dam San giống lúa tốt để gieo trồng giúp cho buôn làng ngày một no ấm. Sau khi giúp cho Dam San trở thành người tù trưởng giàu mạnh, hoàn thành chuyện mai mối cho chàng có được vợ đẹp, ông Trời vẫn tiếp tục theo sát chàng trong các cuộc giao tranh với kẻ thù, các tù trưởng Mtao Tuor, Mtao Mxay, Mtao Grur,... Trên chiến trường, nhân vật thần linh trong sử thi *Dam San* không tham gia vào cuộc chiến, cũng không hỗ trợ quân sự cho người anh hùng mà ông Trời chỉ can thiệp một cách gián tiếp. Ông Trời luôn đứng về phía Dam San – con người đại diện cho chính nghĩa và cho tương lai của cộng đồng. Tất cả kẻ thù của Dam San không nhận được bất kì sự trợ giúp nào của thần linh, thần linh chỉ xuất hiện khi người anh hùng thực sự lâm vào tình thế khó khăn, khó giành được chiến thắng trên chiến trường.

Bên cạnh đó, thần linh luôn ban cho người anh hùng những vũ khí thần kì như: cây giáo thần, sợi dây biết trời người, chiếc khiên được làm từ cây thần,... Những vũ khí thần kì này chỉ được phát huy sức mạnh khi được người anh hùng sử dụng: “Xing Nhã từ từ bước tới. Chàng cầm khiên giơ cao lên trời và múa. Xing nhã múa phía trước, một mái tranh bay theo gió, múa phía sau, một mái nhà bay theo bão” [20, 71]. Khi người anh hùng gặp nguy nan trong lúc giao tranh với kẻ thù thì thần linh sẽ xuất hiện trợ giúp cho người anh hùng giành chiến thắng như: ban thuốc uống giúp người anh hùng có sức mạnh phi thường, bày mưu trí cho người anh hùng,... Trong cuộc chiến đấu với Mtao Mxay, sau nhiều nỗ lực chiến đấu với kẻ thù không phân thắng bại, Dam San đã cầu xin sự giúp đỡ của ông trời: Ôi chao! Chết mất ông ơi! Cháu đâm hấn mãi mà không thủng[21],... lúc này ông Trời đã chỉ bảo cho Dam San cách chiến đấu với Mtao Mxay: “Cháu lấy một cái chày cụt cháu ném vào vành tai hấn là được” [21, 54]. Dam San làm theo lời khuyên của ông Trời, tức thì giáp của Mtao Mxay rơi xuống và chàng nhanh chóng kết liễu Mtao Mxay. Ông Trời chỉ xuất hiện khi Dam San rơi vào trạng thái mơ màng ngủ và lúc này ông Trời không bước xuống cõi trần mà chỉ bảo cho người anh hùng thông qua báo mộng. Vị thần linh này tách biệt khỏi đời thường và can thiệp vào chiến trận theo kiểu thần linh ngự ở trên cao. Trong cuộc đọ sức với Mtao Tuor, khi Dam San không thắng được và bị tổn thất

lực lượng, ông Trời cũng đã bày cách cho chàng: “Ồ cháu, tay giáo tay đao cháu có chắc thì cháu mới thắng được tên nhà giàu hung dữ này. Cháu hãy vác theo cây cuốc bòn ở hông, vác theo cây cuốc đập trên vai, gọi đồng đảo thanh niên trai gái tới, kẻ có đao thì đảo lỗ nhỏ, kẻ có cuốc thì đảo lỗ lớn, đảo chỉ chít khắp nơi những lỗ sâu. Rồi bằng những bước ngắn bước dài,. Cháu hãy nhảy cho giỏi cho kịp, kéo lê theo khổ áo của cháu làm cho bụi mù lên như một đám mây đen, cháu ạ” [21, 93]. Với những chiến thuật này, người anh hùng đã giành chiến thắng trong trận chiến đấu với kẻ thù. Trong một số cuộc chiến, thần linh còn là trực tiếp điều khiển diễn biến của cuộc giao tranh và quyết định kết quả của trận đánh. Trong sử thi *Xing Nhã*, khi thần linh thấy Xing Nhã mạnh thì bớt sức mạnh Xing Nhã đi nhưng khi thấy Pơ-rong Mung có sức mạnh hơn thì thần linh lại ban tặng sức mạnh cho Xing Nhã. Trong sử thi *Dăm Trao - Dăm Rao*, thần linh lại trực tiếp tham gia vào trận chiến và quyết định kết quả cuộc chiến khi lấy lại sức mạnh từ người Dăm Trao và để Dăm Trao thua trận. Trong sử thi *Khinh Dú*, thần linh làm phép thu mất linh hồn Đăm Thí và làm cho Đăm Thí ngã xuống đất,... Trong thế giới nhân vật của sử thi Tây Nguyên, thế giới thần linh không phong phú, đa dạng mà đơn điệu. Trong trận chiến, thần linh chỉ xuất hiện và can thiệp vào chiến trận chủ yếu nhằm làm giảm thiểu thương vong, thiệt hại. Sự hỗ trợ gián tiếp của thần linh giúp cho cuộc chiến tranh nhanh chóng kết thúc, đỡ làm mất sức lực của người anh hùng và chỉ xuất hiện khi người anh hùng lâm vào khó khăn, lúc nhân vật đã mệt mỏi và ngủ say.

2.2. Thần linh – sự chuyển hoá vào hình tượng nhân vật anh hùng

Ấn Độ được biết đến như một xứ sở của các tôn giáo. Tôn giáo giữ vai trò quan trọng trong đời sống mỗi người dân Ấn Độ, nó chi phối mọi suy nghĩ, hành động, tâm lí, tình cảm và nó thấm sâu trong tư tưởng chính trị, quan điểm triết học, văn học nghệ thuật, những phong tục tập quán, những nghi lễ,... Trong niềm tin của người Ấn Độ luôn dành sự sùng kính cho các vị thần linh. Theo họ, thần linh ngự trị trên thiên giới vĩnh hằng và luôn luôn vẫy gọi con người trần thế khao khát vươn lên mãi mãi. Đây cũng chính là nguồn cảm hứng chính dệt nên chất thơ trong các sáng tác thần thoại và sử thi Ấn Độ. Trong *Ramayana*, người anh hùng là sự hóa thân của thần linh xuống cứu vớt trái đất gặp nguy khó. Các anh hùng chỉ là sự thể hiện sức mạnh, tính cách của thần. Thế giới hiện hữu chỉ là ảo ảnh trong tương quan với bản chất thần linh và thế giới thần linh mới là hiện thực. Thần linh nắm giữ bản chất tâm hồn của con người, do đó trở về với bản ngã thần linh mới là sự trở về với tuyệt đích của người anh hùng. Xuất hiện với tần số cao trong sử thi *Ramayana* là những so sánh người anh hùng với hình ảnh thần linh. Trong sử thi *Ramayana*, tác giả sử thi đã so sánh người anh hùng với các vị thần linh tổng số hơn 130 lần. Trong đó, người anh hùng so sánh vị thần Indra là 52 lần, người anh hùng so sánh với thần Yama là 35 lần, người anh hùng so sánh với thần Visnu là 15 lần, người anh hùng so sánh với thần Rudra là 8 lần, còn lại là sự so sánh người anh hùng với các thần khác như thần Cupid, Xiva, Lakmi, Nữ Thần Sắc đẹp, Xachi, Nữ thần Cửa Cái,... Người anh hùng Rama trong sử thi *Ramayana* không phải là con của các thần linh mà sự hóa thân của thần Visnu: “Visnu - Mắt Bông sen, thuận lòng tự phân chia mình làm bốn và đầu thai vào nhà Đaxaratha” [17, 39].

Trong sử thi Tây Nguyên, nhân vật anh hùng ra đời gắn liền với những yếu tố kì diệu, huyền bí và “sự ra đời thần kì” được can thiệp bởi yếu tố thần thánh. Người anh hùng xuất hiện với những vị thế khác nhau và cuộc đời của người anh hùng có mối quan hệ chặt chẽ, thường xuyên với các vị thần linh. Người anh hùng trong sử thi Tây Nguyên xuất hiện với tư cách là nhân vật anh hùng văn hoá tiêu biểu, đại diện cho sức mạnh văn hoá của cả cộng đồng. Nhân vật này được thù dệt với sự ra đời kì lạ, có nguồn gốc thần thánh “cháu là con của ông Trời, nên cháu mới khoẻ mạnh” [20, 261], “ông Trời là người sinh ra ta, ban cho ta từ bụng mẹ có phép thần thánh” [22, 52] hoặc gắn với các hiện tượng thiên nhiên. Người anh hùng ngay từ khi mới ra đời đã thể hiện sức mạnh, tài năng phi thường như chàng Dăm Tiông khi mới lọt lòng đã có thể đứng dậy chạy nhảy ra khỏi nhà, lấy cối giã gạo ném lên sàn nhà như được thần linh ban

cho sức mạnh[22, 24],... Người anh hùng với sức mạnh, tài năng phi thường đã có công khai thiên lập địa, dạy cách làm ăn và truyền cho người dân những tri thức về văn hoá, xã hội,... Trong sử thi Tây Nguyên, hiện thực lịch sử với các cuộc giao tranh giữa các bon làng là một nội dung chủ yếu và hình tượng người anh hùng chiến trận, người dũng sĩ là nhân vật trung tâm của tác phẩm. Sử thi Tây Nguyên phản ánh các cuộc giao tranh giữa các bon làng với nhau để phân định lại ranh giới, quyền lợi và sứ mệnh của người anh hùng là đại diện cho tập thể chiến đấu với kẻ thù là những người ngoại tộc tới bon làng cướp bóc, phá hoại. Người anh hùng với tài năng, sức mạnh và với sự trợ giúp của các vị thần linh là ông Gõn, ông Trời,... đã giành được chiến thắng làm nên bản anh hùng ca về sức mạnh của cộng đồng. Sử thi Tây Nguyên hấp dẫn người đọc, người nghe bởi những câu chuyện về người anh hùng chiến trận. Những người anh hùng chiến trận là người có sức khỏe, tài năng phi thường. Nguồn gốc ra đời của nhân vật anh hùng là một phần nội dung quan trọng trong nhiều sử thi Tây Nguyên và được kể ít nhiều trong một số cốt truyện liên hoàn. Sự ra đời kì lạ của nhân vật anh hùng là dấu hiệu báo trước của một cuộc đời phi thường. Các nhân vật anh hùng được bao quanh mình một vầng hào quang trong suốt cả cuộc đời: từ lúc sinh ra, trưởng thành, lập chiến công cho đến lúc từ trần. Đây là điểm tương đồng của sử thi các dân tộc khác nhau trên thế giới. Nhân vật anh hùng Leng trong sử thi Mnông là nhân vật tập trung cao nhất những phẩm chất tiêu biểu của người anh hùng chiến trận. Người anh hùng này có sự ra đời kì lạ và từ khi chàng sinh ra mới được vài ngày tuổi đã ngộ nghịch, ngang tàng, lớn lên chút nữa Leng đã bỏ nhà, rời mẹ để đi bắt những người phụ nữ đẹp là Bing, Jong sau khi nhận lời thách đấu của Yang. Khi đói lả, cậu bé chết mòn mỏi trong rừng sâu và được các vị thần linh cho vào đúc lại. Từ đó, Leng có hình dáng, sức vóc mạnh mẽ không mấy ai sánh nổi và trở thành dũng sĩ mạnh mẽ nhất của cộng đồng. Trong các cuộc chiến, người anh hùng đã thể hiện tài năng, sức mạnh siêu phàm của các vị thần linh, sức mạnh của người anh hùng được so sánh với sức mạnh của thần linh. Người anh hùng có thể nhảy bước nhảy xa và có khả năng bay lượn, biến hóa thành nhiều hình dáng khác nhau[23]. Chiến tranh trong sử thi Mnông là những cuộc chiến tập thể với rất nhiều nhân vật tài giỏi, hùng mạnh “là cuộc chiến đấu giữa hai tập thể mà ở đó vai trò của thủ lĩnh hai bên không thật nổi bật như thủ lĩnh trong các cuộc chiến mà các tác phẩm khác mô tả” [23, 26].

Nhân vật anh hùng trong sử thi là sự khát quát hóa cao độ những khát vọng, lí tưởng về sức mạnh, tài năng, lòng dũng cảm, đức hạnh của toàn thể cộng đồng dân tộc sản sinh ra nó. Trong sử thi *Án Độ*, người anh hùng là biểu tượng toàn vẹn của tinh thần cộng đồng, thể hiện lí tưởng của con người Ấn Độ: Đấu tranh cho công lí, khao khát cuộc sống hòa bình, hòa hợp bằng những năng lực vật chất và sức mạnh đạo lí. Người anh hùng trong sử thi Tây Nguyên là sự khái quát hóa những khát vọng lí tưởng về sức mạnh, tài năng, lòng dũng cảm của toàn thể cộng đồng người dân Tây Nguyên. Trong sử thi Tây Nguyên, quyền lực xã hội được chia đều cho mỗi cá nhân, sức mạnh chiến thắng trong sử thi là sức mạnh của tập thể, cộng đồng. Dù ghi nhận, ngợi ca những chiến tích của người anh hùng tài giỏi nhưng âm hưởng chủ đạo của tác phẩm luôn là khí phách hào hùng, vang dội của cả một tập thể. Trong sử thi, có thể người anh hùng không phải là người đứng đầu bộ tộc nhưng sức mạnh, tài năng, lòng dũng cảm của họ góp phần vào cái chung của cả cộng đồng, họ là đại diện cho sức mạnh, khát vọng của cộng đồng và giữ gìn sự tồn vong của cộng đồng trước kẻ thù. Xây dựng nhân vật anh hùng trong những mối quan hệ với các vị thần linh nhằm làm sáng tỏ lí tưởng anh hùng.

3. Kết luận

Sử thi là bức tranh hoàn chỉnh của cuộc sống nhân dân dưới hình thức kể chuyện người anh hùng trong quá khứ. Trong sử thi, nhân vật anh hùng là yếu tố trung tâm của thế giới nghệ thuật sử thi, tiêu biểu cho tinh thần, tài năng, lòng dũng cảm và trí tuệ của cộng đồng. Thông qua những hình tượng người anh hùng trong sử thi, người đọc, người nghe hiểu thêm về đời sống

tâm hồn và những sinh hoạt văn hoá, xã hội của con người nơi đây. Trong các sử thi Ấn Độ và sử thi Tây Nguyên, thần linh có vai trò và uy lực rất lớn đối với con người. Nguồn gốc xuất thân và sức mạnh của người anh hùng thường gắn liền với các vị thần linh. Người anh hùng rất tôn sùng và tin tưởng vào sức mạnh của thần linh. Mỗi khi gặp khó khăn thử thách không thể tháo gỡ, người anh hùng thường cầu xin các thần linh ban tặng cho những năng lực vật chất để phục vụ cuộc sống. Trong các cuộc giao đấu, người anh hùng cũng nhận được sự giúp đỡ, hỗ trợ của các vị thần linh và vì thế mà người anh hùng thường không dám làm trái ý muốn, lời khuyên của các vị thần. Sử thi Ấn Độ và sử thi Tây Nguyên của Việt Nam đã xây dựng được hình ảnh về người anh hùng, một người lãnh đạo lí tưởng với sức mạnh, tài năng, lòng dũng cảm và đức hạnh, có những khát vọng lớn lao, những lí tưởng cao cả và lí tưởng ấy cũng là đại diện cho lí tưởng của cộng đồng dân tộc. Trải qua hàng ngàn năm tồn tại, sử thi Ấn Độ và sử thi Tây Nguyên vẫn chứa đựng một sức hấp dẫn mãnh liệt đối với người đọc, người nghe ở bất kì nơi đâu, trong bất kì thời đại nào.

Ghi chú: Nghiên cứu này được tài trợ bởi Quỹ Phát triển khoa học và công nghệ Quốc gia (NAFOSTED) trong đề tài mã số 602.04-2020.301.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Nguyễn Như Ý, 1999. *Đại Từ điển Tiếng Việt*. Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [2] Nguyễn Văn Đạm, 1999. *Từ điển tường giải và liên tưởng tiếng Việt*. Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
- [3] Vũ Ngọc Khánh, Phạm Minh Thảo, Nguyễn Vũ, 2002. *Từ điển văn hóa dân gian*. Nxb Văn hóa thông tin, Hà Nội.
- [4] Đức Ninh, 2004. *Nghiên cứu văn học Đông Nam Á*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [5] Nguyễn Thừa Hỷ, 1986. *Tìm hiểu văn hoá Ấn Độ*. Nxb Văn hoá, Hà Nội.
- [6] Đoàn Triệu Long, 1997. *Ảnh hưởng của tôn giáo trong các sử thi Ấn Độ*, Văn hoá dân gian, số 2, tr.11-14.
- [7] Nhật Chiêu, 1997. *Câu chuyện văn chương phương Đông*. Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [8] Phan Thu Hiền, 1999. *Sử thi Ấn Độ, Mahabharata*, (tập 1) Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [9] Đức Ninh (chủ biên), 1999. *Văn học khu vực Đông Nam Á*. Nxb Đại học Quốc gia, Hà Nội.
- [10] Cao Huy Đình, 1964. *Tìm hiểu thần thoại Ấn Độ*. Nxb Khoa học, Hà Nội.
- [11] Phan Đăng Nhật, 2001. *Nghiên cứu sử thi Việt Nam*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [12] Phạm Thu Yến (chủ biên), 2002. *Giáo trình Văn học dân gian*. Nxb Đại học Sư phạm, Hà Nội.
- [13] Đỗ Hồng Kỳ, 2008. *Văn học dân gian Ê Đê, Mơ Nông*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [14] Đỗ Hồng Kỳ, 1996. *Sử thi thần thoại M'ông*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [15] Nhiều tác giả, 1999. *Văn học dân gian, những công trình nghiên cứu*. Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [16] Đinh Gia Khánh (chủ biên), 2003. *Văn học dân gian Việt Nam*. Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [17] *Ramayana I*, Phạm Thuý Ba dịch, 1988. Nxb Văn học, Hà Nội.
- [18] *Ramayana III*, Phạm Thuý Ba dịch, 1988. Nxb Văn học, Hà Nội.
- [19] Nguyễn Thị Mai Liên, 1998. *Nghệ thuật xây dựng hình tượng nhân vật trong sử thi Ramayana*, Luận án tiến sĩ, Viện văn học, Hà Nội.
- [20] Y Điêng, Y Yung, Kỗ Blêu, Ngọc Anh, 1963. *Trường ca Tây Nguyên*. Nxb Văn hoá, Hà Nội.
- [21] Viện Khoa học xã hội Việt Nam, *Dam San- Sử thi Ê Đê*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2006.

- [22] Trương Bi, Kna Y Wøn (sưu tầm, biên soạn), 2002. *Dăm Tiông* (sử thi Êđê Mdur). Sở văn hoá thông tin Đắk Lắk, Đắk Lắk.
- [23] Viện Khoa học xã hội Việt Nam, 2004. *Cwóp chiêng cổ bon Tiang*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.

ABSTRACT

Similarities in relationship between gods and hero characters in the Indian epics and the Central Highlands epics of Vietnam

Le Thi Bich Thuy

Institute of Culture and Development, Ho Chi Minh National Academy of Politics

The epic is a complete picture of people's lives in the form of a hero's narrative in the past. It helps readers and listeners understand more about spiritual life, cultural and social activities through the image of the hero depicted in the epic, where the community's goals and dreams are highest. There is always the apparition of gods in Indian epics and Central Highlands epics, in addition to the hero as the central character. Gods appear in close proximity to heroic characters from origin to bestowing strength, weapons and playing an important role in the hero's battles, helping the hero to win a complete victory. Despite their thousands of years of existence, Indian epics and Central Highlands epics continue to hold a powerful appeal for readers and listeners anywhere, at any time.

Keywords: Gods, heroic characters, Indian epics, Central Highlands epics.